

УДК 340.132(477)

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-106-110

Віталій СЕРЕДЮК[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

ПРАВОВІ МАКСИМИ ЯК САМОСТІЙНІ ПРАВОВІ ЯВИЩА ТА ЇХ РОЛЬ У ТЛУМАЧЕННІ НОРМ ПРАВА

Здійснено аналіз ключових підходів і методів, що розкривають сутність правової максими в тлумаченні норм права з метою її всебічного дослідження. Новизна статті полягає в теоретичному осмисленні максимум як самостійних правових явищ та визначенні їх ролі в тлумаченні норм права. З'ясовано, що у змістовному аспекті максима описує виявлену та обґрунтовану юридичною практикою закономірність. У логічному плані максима є логічною моделлю оптимального стану різних елементів і сторін юридичної практики: цілей права, властивостей самого закону, юридичної сили доказів, гарантій справедливого вирішення юридичної справи тощо. Наголошено, що максими здатні бути засобами розкриття змісту принципів, через них може бути розгорнутий певний принцип у процесах пізнання чи вивчення права.

Ключові слова: максима права, юридичний принцип, лінгвістичні максими, загальне право, правова аксіома.

Постановка проблеми. Юридична природа принципів і максимум права стала темою фундаментальних теоретичних і практичних досліджень в галузі права. Інтерес до цієї теми зростає, оскільки виникла необхідність узагальнення висунутих раніше та тих, що склалися на цей час уявлень про правову природу принципів, що співвідносяться з об'єктивними економічними, соціальними й політичними процесами як у світі, так і в Україні.

Зокрема, модернізація державно-правової сфери українського суспільства призводить до ускладнення завдань переходу країни на якісно новий рівень розвитку в умовах подальшого проникнення до інститутів права загальнолюдських надбань та цінностей. У зв'язку з цим виникають передумови для подальшого доктринального аналізу низки загальнотеоретичних уявлень, зумовлених накопиченням і використанням наукових даних, що збагачують поняттєвий лад і нормативні моделі у відповідній галузі наукових знань.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Увага вчених та наукових спільнот неодноразово була спрямована на теоретичні проблеми поняття принципів і максимум права. Про це свідчать численні монографічні роботи, академічні видання, публікації представників галузевих наук, праці закордонних авторів, присвячені зазначеній проблематиці статті.

Питання про максими та принципи тлумачення норм права у своїх працях досліджували: Ф. Бекон, В. Голованов, Т. Зяблова, В. Мамчун, І. Наличнікова, І. Онищук, О. Сичивиця, Є. Тонков тощо.

Однак говорити про максимально поглиблений, детальний і комплексний розгляд питань про максими тлумачення норм права у наведених дослідженнях не доводиться. Ще є досить багато теоретичних та практичних аспектів, що потребують наукового осмислення в цій галузі. Зокрема, дослідження принципів і максимум тлумачення норм права важливе з погляду підвищення результативності правотлумачної діяльності та її впливу на юридичну практику. За допомогою знання про принципи та максими права та їх тлумачення можна впливати на правотворчу та правозастосовну діяльність.

© В. Середюк, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2423-4931>

vitkov84@ukr.net

Мета дослідження: здійснити аналіз ключових підходів і методів, що розкривають сутність правової максими в тлумаченні норм права з метою її всебічного дослідження.

Наукова новизна полягає в теоретичному осмисленні максим як самостійних правових явищ та показати їх роль у тлумаченні норм права.

Основною групою методів пізнання правових максим тлумачення норм права є загальні (філософські) методи. Зокрема, в роботі застосовано аналіз з метою з'ясування властивостей елементів як підстави та причини їх зв'язку та синтез для формування наукових термінів та виявлення закономірностей. За допомогою формально-логічного методу досягнуто логічної послідовності викладення міркувань, чітке дотримання законів (тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави) та правил формальної логіки.

Виклад основного матеріалу. У змістовному аспекті максима описує виявлену та обгрунтовану юридичною практикою закономірність. У логічному плані максима є логічною моделлю оптимального стану різних елементів і сторін юридичної практики: цілей права (*salus populi est suprema – благо народу є вищий закон*), властивостей самого закону (*ubi jus incertum, ibi nullum – якщо закон не визначено, то закону немає*), юридичної сили доказів (*testes de visu praeponderat alius – очевидець переважає інших свідків*), гарантій справедливого розв'язання юридичної справи (*ea quae fiunt a iudice si ad eius non spectant officium non subsistunt – все, що суддя робить за межами своєї посади, не має юридичної сили*), (*in propria causa nemo iudex – ніхто не може бути суддею у власній справі*) тощо. За родовою належністю максимуму можна розглядати як особливий різновид афоризмів. У цьому сенсі вона являє собою літературну форму, здатну зафіксувати та артикулювати певний правовий зміст змістовно та лаконічно в художній метафоричній формі. При цьому до максим належать не всі афоризми про право, лише ті, які пов'язані з римською правовою спадщиною і виражені латиною [1, с. 123].

З метою подолання термінологічних та структурних розбіжностей в англійській доктрині тлумачення норм права, наприклад, представлені сім елементів: правила, презумпції, лінгвістичні максими, закони, прецеденти, допоміжні засоби, підходи.

У філософській літературі містяться декілька визначень принципу. Одні автори представляють принцип як безпосереднє узагальнення досвіду і фактів, результатом якого є головна думка, ідея, що служить для побудови теорії, або як закон науки, що виражає суттєві та необхідні відносини дійсності. Інші розглядають принцип як фундаментальний початок, на якому побудована наукова теорія як певна методологічна або нормативна установка, правило і постулат.

У логічному сенсі принцип слугує базою системи та центральним поняттям, що представляє узагальнення і поширення будь-якого положення на всі явища цієї галузі, з якої цей принцип абстрагований.

Максима – (*від лат. propositio maxima – вищий принцип*) – загальне життєве правило, суб'єктивний принцип волі, короткий вислів. Правові максими є принципами побудови міжнародного права, основними ідеями, у яких базується функціонування як міжнародно-правової системи, і правових систем окремих держав. Ці принципи не містять конкретних правил поведінки адресатів міжнародно-правових норм і, отже, їх неможливо трактувати джерелами міжнародного права. Максима – коротка формула, що виражає правило поведінки, логічний чи правовий закон, чи загальне психологічне спостереження. Кант ввів знамените розрізнення загального принципу моралі та максими, що є конкретним формулюванням цього принципу лише на рівні наших повсякденних дій: наприклад, якщо ми використовуємо моральний принцип виключно з почуття обов'язку, це вже приватна максима, яку індивід ставить перед своєю волею.

Ф. Бекон вказує на гармонію, що є між законами та вирішеними на їх основі справами, рекомендує не виводити право з норм, але створювати норму з чинного права, попереджає, що не треба вважати нормою права, як це зазвичай роблять через недосвідченість, кожне правове рішення чи положення. Він стверджує, що в людських законах наявні нерідко так звані максими – суто довільні положення, які спираються швидше на авторитет, ніж на розум, і тому підлягають обговоренню. Але визначення того, що справедливіше (не абсолютне, а відносне, тобто узгоджується з цими максимами), – це вже справа розуму і відкриває нам широке поле для суперечок і міркувань.

Лінгвістичні максими в різних джерелах називаються по-різному: правила мови,

максими, мовні канони тощо, але вони безперечно належать до канонів тлумачення закону, поряд із правилами та презумпціями. В усталеній класифікації канонів тлумачення лінгвістичні максими, як правило, перераховуються після правил тлумачення та презумпцій, проте деякі дослідники, підкреслюючи їхнє значення, розглядають до презумпцій, або разом із презумпціями. Наприклад, Йен МакЛауд (Ian McLeod), позиціонуючи максими (він їх називає правилами мови) як базові принципи тлумачення, відносить їх до «вторинних принципів тлумачення статутів» (Secondary principles of statutory interpretation).

Крім мовних правил, принципів і презумпцій І. Онищук зараховує до техніки юридичного письма ще такі прийоми та засоби формулювання норм права, як: юридичні конструкції, правові дефініції, застереження, примітки, відсилання, правові символи, правові аксіоми, юридичні фікції та преюдиції [2, с. 31].

До найбільш поширених максим римського походження заведено відносити такі:

1. *Noscitur a sociis*. Слова повинні розглядатися в контексті словосполучення, речення чи всієї текстуальної одиниці. Слід звертати увагу на інші слова в певному розділі або інших розділах закону, а також оцінювати правовідносини, що розглядаються з погляду інших однорідних законів. Окреме слово часом має не те значення, яке воно набуває в контексті опису правила та/або правовідносини, що розглядається. З цієї максими випливає також, що статут має бути прочитаний від початку і до кінця, кожна статтю треба інтерпретувати у зв'язку з іншими статтями.

2. *Ejusdem generis*. При тлумаченні закону слід «слідувати роду»: там, де є перерахування приватних понять (два і більше), які супроводжуються загальним поняттям, кожне приватне поняття має підпадати під те саме родове поняття. Зміст родового поняття має тлумачитися, з того роду, до якого належать приватні поняття.

3. *Expressio unius exclusio alterius*. Згадування однієї речі виключає інші. Там, де є перелік приватних понять (список слів), який не супроводжується загальними родовими поняттями (словами), закон застосовується лише до цих понять (предметів списку).

На відміну від максим, принципи мають об'єктивний характер, вони зумовлені природою та суспільством. Принципи як ідеологічна категорія формуються в суспільній свідомості людей під впливом всієї сукупності суспільних відносин, характерних для певного ступеня історичного розвитку, та втілюються у свідомій, вольовій та цілеспрямованій діяльності людини. Об'єктивно наявні відносини втілюються у зміст принципів.

Розглянемо максими, які отримали розвиток у США:

1. *In pari materia*. У разі якщо закон неоднозначний, його сенс можна визначити у взаємозв'язку з іншими законами, які регулюють подібні правовідносини. Зазначена максима належить до законів, які були в різні часи, але регулюють схожі предмети та об'єкти, згідно з нею такі закони повинні тлумачитися з урахуванням один одного. Ця максима сприяє однорідності та передбачуваності тлумачення законів, об'єднаних спільною метою та предметом регулювання.

2. *Reddendo singlu singulis*. Належить тільки до останнього. Максима запроваджує правило, за яким, якщо у тексті нормативного акта список понять завершується фразою, уточнювальним словом чи словосполученням, ці доповнення стосуються лише останнього поняття. Наприклад, пропозиція в законі, що передбачає певні повноваження для «пожежників, поліцейських та лікарів у лікарні», означає, що пожежники та поліцейські мають ці повноваження незалежно від їхнього місця перебування, а лікарі – лише «в лікарні».

3. *Generalia specialibus non derogant*. Загальне не применшує визначеного. Ця максима, що застосовується до тлумачення актів парламенту, полягає в тому, що загальний акт не може бути витлумачений як такий, що анулює попередній спеціальний акт, якщо в ньому немає конкретної вказівки на таку дію. Подальший акт, який зачіпає теми загалом і явно суперечить положенням попереднього спеціального акта, не можна розглядати, як акт, спрямований на конкретизацію норм раніше виданого акта.

4. *Ambiguitas verborum latens verification suppletur; nam quod ex facto oritur ambiguum verification facti tollitur*. Явна двозначність усувається перевіркою тексту норми закону, двозначність, що виникає за підтвердження з допомогою зовнішнього факту, то, можливо усувається обґрунтуваннями, що стосуються доказів цього факту.

5. *Ambiguitas patens* – латинський термін, що використовується для позначення явної двозначності, яка є в законі.

6. *Ambiguitas lateens* – прихована двозначність, що проявляється, зазвичай, з поданням зовнішніх доказів. Якщо прихована двозначність може бути виправлена зовнішніми доказами, то явна двозначність може бути усунена зовнішніми доказами. Прихована двозначність слів усувається перевіркою справи; двозначність, що є результатом зовнішнього факту, усувається перевіркою цього факту.

Авторитетні збірки лінгвістичних максим загального права, що видаються з кінця XIX ст., містять понад п'ятсот докладно описаних максим із посиланнями на судові рішення, багато з яких мають прецедентний характер.

Зіставлення правових максим із близькими літературними формами, зокрема, з правовими сентенціями та пареміями (прислів'ями та приказками), дозволяє говорити про їх близькість, але не тотожність. Максиму, як сентенцію у праві, нерідко і цілком обгрунтовано пов'язують із діяльністю римських юристів. Спільним для них є те, що це висловлювання латиною, як правило, із встановленим авторством. Проте, на відміну від сентенції, внаслідок багатовікового використання максима втрачає зв'язок з конкретним автором. Різниця виявляється також і в їхньому обсязі. Виникнення деяких максим є результатом «вилучення» їх з сентенцій, виражених у більшому обсязі тексту, тоді як максими нерідко входять до їх складу [3, с. 14–17].

Висновки. Ототожнення максим з правовими принципами – це ймовірніше данина традиції, викликана термінологічною практикою, пов'язаною з відсутністю відповідного терміна для її позначення. Ні в римському, ні в середньовічному праві не було принципів у їхньому сучасному розумінні, вони виникли пізніше.

Максими – це самостійні правові явища, загальні правила-норми з вищим рівнем нормативного узагальнення, які не можна ототожнювати із сучасними принципами права, оскільки останні характеризуються точністю формулювань, вищим рівнем абстракції та здатністю до розгортання змісту в нормативних приписах менш високого рівня. Максими, на відміну від принципів, що передбачають необхідність тлумачення, встановлюють зв'язок з відповідним контекстом.

Максими здатні бути засобами розкриття змісту принципів, через них може бути розгорнутий певний принцип у процесах пізнання чи вивчення права. Аксіома, як і максима, фіксує певний юридичний досвід, при цьому її особливості полягає в тому, що вона є формою існування положень, які сприймаються як безумовно істинні.

Визнаючи те, що низка максим з часом може набувати властивість аксіоматичності, треба зазначити, що на сьогодні далеко не всі максими можуть претендувати на володіння подібною властивістю. Низка аксіом у праві відбивають не власне юридичний досвід, а результат його сучасного доктринального осмислення, фіксуючи найзагальніші правові закономірності, як, наприклад, аксіома, згідно з якою рівень правового розвитку суспільства не може бути вищим за рівень його соціально-економічного розвитку, тоді як максими описують закономірності приватного порядку.

Список використаних джерел

1. Зяблова Т. Є., Мамчун В. В. Правова максима як логіко-мовний феномен. *Гуманітарні, соціально-економічні та суспільні науки. Право*. 2021. № 5. С. 122–124.
2. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : монограф. 2-е вид., стер. Харків : Право, 2019. 226 с.
3. Наличникова І. А. До питання відмінностей афоризмів від споріднених жанрів (літературних цитат, сентенцій та максим). *Інтеграція наук*. 2018. № 7(22). С. 14–17.

Надійшла до редакції 16.11.2022

References

1. Zyablova, T. Ye., Mamchun, V. V. (2021) Pravova maksyma yak lohiko-movnyy fenomen [Legal maxim as a logical and linguistic phenomenon.]. *Humanitarns, sotsial'no-ekonomichni ta suspilni nauky. Pravo*. № 5, pp. 122–124. [in Ukr.]
2. Onyshhuk, I. I. (2019) Tehnika jurydychnogo pys'ma v normatyvno-pravovyh aktah: monografija [Technique of legal writing in legal acts: monograph]. 2-e vyd., ster. Kharkiv : Pravo., 226 p. [in Ukr.]
3. Nalychnykova, I. A. (2018) Do pytannya vidminnostey aforyzmiv vid sporidnennykh zhanriv (literaturnykh tsytat, sententssy ta maksym) [On the question of differences between aphorisms and related genres (literary quotations, maxims and maxims)]. *Intehratsiya nauk*. № 7(22), pp. 14–17. [in Ukr.]

ABSTRACT

Vitaly Seredyuk. Legal maxims as independent legal phenomena and their role in the interpretation of legal norms. The purpose of the article is to carry out an analysis of key approaches and methods that reveal the essence of the legal maxim in the interpretation of legal norms for the purpose of its comprehensive study. The novelty of the article lies in the theoretical understanding of maxims as independent legal phenomena and showing their role in the interpretation of legal norms.

It has been found that in the substantive aspect, the maxim describes a regularity discovered and substantiated by legal practice. Logically, the maxim is a logical model of the optimal state of various elements and aspects of legal practice: the goals of law, the properties of the law itself, the legal force of evidence, guarantees of a fair resolution of a legal case, etc. It has been established that the maxim is regarded as a special type of aphorisms based on their generic affiliation. In this sense, it acts as a literary form capable of recording and articulating a certain legal content meaningfully and succinctly in an artistic metaphorical form. At the same time, maxims do not include all aphorisms about law, only those related to the Roman legal heritage and expressed in Latin.

Maxims are independent legal phenomena, general rules-norms with a higher level of normative generalization, which cannot be equated with modern principles of law, since the latter are characterized by the accuracy of wording, a higher level of abstraction, and the ability to deploy content in normative prescriptions of a lower level. Maxims, unlike principles that require interpretation, establish a connection with the relevant context.

The identification of maxims with legal principles is rather a tribute to tradition, caused by the terminological practice associated with the lack of a suitable term for its designation. Maxims are able to act as means of revealing the content of principles, through them a certain principle can be deployed in the processes of knowledge or study of law.

Keywords: legal maxim, legal principle, linguistic maxims, common law, legal axiom.

УДК 340.13

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-110-123

Ігор СЕРДЮК[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ АКТИВ: ПОНЯТТЯ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

На основі аналізу існуючих у сучасній правничій науці поглядів учених на зміст поняття методологія права (правничої науки) та її структуру, обґрунтовано авторську дефініцію категорії методологія дослідження правових актів, а також визначено її внутрішню будову.

Ключові слова: методологія, методологія права, методологія дослідження правових актів, структура методології права, правовий світогляд, тип правового мислення, наукова парадигма, гносеологічні принципи, принципи пізнання права.

Постановка проблеми. Важливим завданням правничої науки є уточнення не лише її понятійно-категоріально апарату, що відображає явища державно-правової дійсності у їх суттєвих ознаках, але й тих теоретичних положень, що торкаються методології пізнання цих соціальних феноменів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Поняття методології права, її внутрішня структура, а також пізнавальний потенціал окремих її структурних елементів в аспекті предмета науки, є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах наукових монографій, дисертацій, статей, підручників і навчальних посібників з теорії держави і права та інших юридичних наук.

Вагомий внесок у розробку окреслених вище питань належить таким науковцям,

© І. Сердюк, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3655-721X>

iserdiuk@ukr.net